

Пророк
Тарас Григорьевич Шевченко

Т. Г. Шевченко (1814—1861) – видатний український поет, талановитий прозаїк і драматург, визначний художник, у творах якого знайшла відображення ціла епоха нашої історії.

До збірки включено вірші 1845—1849 років, які нерозривно пов'язані з рідним краєм і народом, з його пісенною творчістю.

ШЕВЧЕНКО ТАРАС ГРИГОРОВИЧ

ПРОРОК

[Заповіт]

Як умру, то поховайте
Мене на могилі
Серед степу широкого
На Вкраїні милій,
Щоб лани широкополі,
І Дніпро, і кручі
Було видно, було чути,
Як реве ревучий.
Як понесе з України
У синєє море
Кров ворожу... отойді я
І лани і гори —
Все покину, і полину
До самого Бога
Молитися... а до того
Я не знаю Бога.
Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте

І вражою злою кров'ю
Волю окропіте.
І мене в сем'ї великій,
В сем'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Незлим тихим словом.

25 декабря 1845, в Переяславі

* * *

За що ми любимо Богдана?
За те, що москалі його забули,
У дурні німчики обули
Великомудрого гетьмана.

[1845 – 1847]

Лілея

«За що мене, як росла я,
Люде не любили?
За що мене, як виросла,
Молодую вбили?
За що вони тепер мене
В палатах вітають,
Царівною називають,
Очей не спускають
З мого цвіту? дивуються,
Не знають, де діти!
Скажи мені, мій братику,
Королевий Цвіте!»
«Я не знаю, моя сестро».
І Цвіт Королевий
Схилив свою головоньку
Червоно-рожеву
До білого пониклого

Личенька Лілеї.
І заплакала Лілея
Росою-сльозою...
Заплакала і сказала:
«Брате мій, з тобою
Ми давно вже кохаємось,
А я й не сказала,
Як була я людиною,
Як я мордувалась.

Моя мати... чого вона,
Вона все журилась
І на мене, на дитину,
Дивилась, дивилась
І плакала? Я не знаю,
Мій брате єдиний!
Хто їй лихо заподіяв?
Я була дитина,
Я гралася, забавлялась,
А вона все в'яла,
Та нашого злого пана
Кляла-проклинала.
Та й умерла. А мене пан
Взяв догодувати.
Я виросла, викохалась
У білих палатах.
Я не знала, що байстря я,
Що його дитина.
Пан поїхав десь далеко,
А мене покинув.
І прокляли його люде,
Будинок спалили...
А мене, не знаю за що,
Убити не вбили,
Тільки мої довгі коси
Остригли, накрили
Острижену ганчіркою.
Та ще й реготались.
Жиди навіть нечистії
На мене плювали.
Отаке-то, мій братику,
Було мені в світі.
Молодого, короткого

Не дали дожити
Люде віку. Я умерла
Зимою під тином,
А весною процвіла я
Цвітом при долині,
Цвітом білим, як сніг, білим!
Аж гай звеселила.
Зимою люде... Боже мій!
В хату не пустили.
А весною, мов на диво,
На мене дивились.
А дівчата завітчались
І почали звати
Лілеею-снігоцвітом;
І я процвітати
Стала в гаї, і в теплиці,
І в білих палатах.
Скажи ж мені, мій братику,
Королевий Цвіте,
Нащо мене Бог поставив
Цвітом на сім світі?
Щоб людей я веселила,
Тих самих, що вбили
Мене й матір?.. Милосердий
Святий Боже милий!»
І заплакала Лілея,
А Цвіт Королевий
Схилив свою головоньку
Червоно-рожеву
На білее пониклее
Личенько Лілеї.

[Іюля 25 1846, Київ]

Русалка

«Породила мене мати
В високих палатах
Та й понесла серед ночі
У Дніпрі скупати.

Купаючи, розмовляла
Зо мною, малою:
«Пливи, пливи, моя доню,
Дніпром за водою.
Та впливи русалкою
Завтра серед ночі,
А я вийду гуляти з ним,
А ти й залоскочеш.
Залоскочи, мое серце,
Нехай не сміється
Надо мною, молодую,
Нехай п'є-уп'ється
Не моїми кров-сльозами —
Синьою водою
Дніпровую. Нехай собі
Гуляє з дочкою.
Пливи ж, моя єдина.
Хвилі! мої хвилі!
Привітайте русалоньку...» —
Та й заголосила,
Та й побігла. А я собі
Плила за водою,
Поки сестри не зостріли,
Не взяли з собою.
Уже з тиждень, як расту я,
З сестрами гуляю
Опівночі. Та з будинку
Батька виглядаю.
А може, вже поєдналась
З паном у палатах?
Може, знову розкошує
Моя грішна мати?» —
Та й замовкла русалочка,
В Дніпро поринула,
Мов пліточка. А лозина
Тихо похитнулась.

Вийшла мати погуляти,
Не спиться в палатах.
Пана Яна нема дома,
Ні з ким розмовляти.
А як прийшла до берега,
То й дочку згадала,

І згадала, як купала
І як примовляла.
Та й байдуже. Пішла собі
У палати спати.
Та не дійшла, довелося
В Дніпрі ночувати.
І незчулась, як зусіпи
Дніпрові дівчата —
Та до неї, ухопили,
Та й ну з нею гратись,
Радісінькі, що піймали,
Грались, лоскотали,
Поки в вершу не запхали...
Та й зареготались.
Одна тільки русалонька
Не зареготалась.

[Київ,
1846, 9 августа]

В казематі

Моїм союзникам посвящаю

Згадайте, братія моя...
Бодай те лихо не верталось,
Як ви гарнесенько і я
Із-за решотки визирали.
І, певне, думали, коли
На раду тиху, на розмову,
Коли ми зійдемося знову
На сій зубоженій землі?
Ніколи, братія, ніколи
З Дніпра укупі не п'ємо!
Розійдемося, рознесемо
В степи, в ліси свою недолю,
Повіруєм ще трохи в волю,
А потім жити почнемо
Меж людьми як люде.

А поки те буде,
Любітеся, брати мої,
Україну любіте
І за неї, безталанну,
Господа моліте.
І його забудьте, други,
І не проклиняйте.
І мене в неволі лютій
Інколи згадайте.

[1847, Орська кріпость]

I

Ой одна я, одна,
Як билиночка в полі,
Та не дав мені Бог
Ані щастя, ні долі.
Тільки дав мені Бог
Красу – карії очі,
Та й ті виплакала
В самотині дівочій.
Ані братика я,
Ні сестрички не знала,
Меж чужими зросла,
І зросла – не кохалась!
Де ж дружина моя,
Де ви, добрії люде?
Їх нема, я сама.
А дружини й не буде!

[Між 17 квітня і 19 травня 1847, С. – Петербург]

II

За байраком байрак,
А там степ та могила.

Із могили козак
Встає сивий, похилий.
Встає сам уночі,
Іде в степ, а йдучи?
Співа, сумно співає:
– Наносили землі
Та й додому пішли,
І ніхто не згадає.
Нас тут триста як скло!
Товариства лягло!
І земля не приймає.
Як запродав гетьман
У ярмо християн,
Нас послав поганяти.
По своїй по землі
Свою кров розлили
І зарізали брата.
Крові брата впились
І отут полягли
У могилі заклятій. —
Та й замовк, зажурився
І на спис похилився.
Став на самій могилі,
На Дніпро позирав,
Тяжко плакав, ридав,
Сині хвилі голосили.
З-за Дніпра із села
Руна гаєм гула,
Треті півні співали.
Провалився козак,
Стрепенувся байрак,
А могила застогнала.

[Між 17 квітня і 19 травня 1847,
С. – Петербург]

III

Мені однаково, чи буду
Я жить в Україні, чи ні.

Чи хто згадає, чи забуде
Мене в снігу на чужині —
Однаковісінько мені.
В неволі виріс між чужими
І, неоплаканий своїми,
В неволі, плачучи, умру.
І все з собою заберу,
Малого сліду не покину
На нашій славній Україні,
На нашій – не своїй землі.
І не пом'яне батько з сином,
Не скаже синові: – Молись,
Молися, сину, за Вкраїну
Його замучили колись. —
Мені однаково, чи буде
Той син молитися, чи ні...
Та неоднаково мені,
Як Україну злії люде
Присплять, лукаві, і в огні
Її, окраденую, збудять...
Ох, не однаково мені.

[Між 17 квітня і 19 травня 1847,
С. – Петербург]

IV

«Не кидай матері», – казали,
А ти покинула, втекла,
Шукала мати – не найшла,
Та вже й шукати перестала,
Умерла, плачучи. давно
Не чуть нікого, де ти гралась,
Собака десь помандрувала,
І в хаті вибито вікно.
В садочку темному ягнята
Удень пасуться. А вночі
Віщують сови та сичі
І не дають сусідам спати.
І твій барвіночок хрещатий

Заріс богилою, ждучи
Тебе не квітчану. І в гаї
Ставочок чистий висихає,
Де ти купалася колись.
І гай сумує, похиливсь.
У гаї пташка не співає —
Й її з собою занесла,
В яру криниця завалилась,
Верба усохла, похилилась,
І стежечка, де ти ходила,
Колючим терном поросла.
Куда полинула, де ділась?
до кого ти перелетіла?
В чужій землі, в чужій сем'ї
Кого ти радуєш? до кого,
До кого руки приросли?
Віщує серце, що в палатах
Ти розкошуєш, і не жаль
Тобі покинутої хати...
Благаю Бога, щоб печаль
Тебе довіку не збудила,
Щоб у палатах не найшла...
Щоб Бога ти не осудила
І матері не прокляла.

[Між 17 квітня і 19 травня 1847, С. – Петербург]

V

— Чого ти ходиш на могилу? —
Насилу мати говорила. —
Чого ти плачеш, ідучи,
Чому не спиш ти уночі,
Моя голубко сизокрила? —
— Так, мамо, так. — І знов ходила,
А мати плакала, ждучи.

Не сон-трава на могилі
Вночі процвітає.
То дівчина заручена

Калину сажает,
І сльозами поливає,
І Господа просить,
Щоб послав він дощі вночі
І дрібнії роси.
Щоб калина прийнялася,
Розпустила віти.
– Може, пташкою прилине
Милий з того світа.
Зов'ю йому кубелечко,
І сама прилину,
І будемо щебетати
З милим на калині.
Будем плакати, щебетати,
Тихо розмовляти,
Будем вкупочці уранці
На той світ літати.

І калина прийнялася,
Віти розпустила.
І три літа на могилу
Дівчина ходила.
На четверте... Не сон-трава
Вночі процвітає,
То дівчина з калиною
Плаче, розмовляє:
– Широкая, высокая
Калино моя,
Не водою до схід-сонця
Поливаная.
Широкіі ріки-сльози
Тебе полили,
Їх славою лукавою
Люде понесли.
Зневажають подруженьки
Подругу свою,
Зневажають червону
Калину мою.
Повий мою головоньку,
Росою умий.
І вітами широкими
Од сонця закрій.
Вранці найдуть мене люде,

Мене осміють,
Широкої твої віти
Діти обірвуть.
Вранці-рано на калині
Пташка щебетала,
Під калиною дівчина
Спала, не вставала.
Утомилось молодее,
Навіки спочило...
Вставало сонце з-за могили,
Раділи люде, встаючи.
А мати й спати не лягала,
Дочку вечерять дожидала
І тяжко плакала, ждучи.

[Між 17 квітня і 19 травня 1847, С. – Петербург]

VI

Ой три шляхи широкії
Докупи зійшлися.
На чужину з України
Брати розійшлися.
Покинули стару матір.
Той жінку покинув,
А той сестру. А найменший —
Молоду дівчину.
Посадила стара мати
Три ясени в полі.
А невістка посадила
Високу тополю.
Три явори посадила
Сестра при долині...
А дівчина заручена —
Червону калину.
Не прийнялись три ясени,
Тополя всихала,
Повсихали три явори,
Калина зов'яла.
Не вертаються три брати.

Плаче стара мати,
Плаче жінка з діточками
В нетопленій хаті.
Сестра плаче, йде шукати
Братів на чужину...
А дівчину заручену
Кладуть в домовину.
Не вертаються три брати,
По світу блукають,
А три шляхи широкі
Терном заростають.

[Між 17 квітня і 19 травня 1847,
С. – Петербург]

[VII]

Н. Костомарову

Веселе сонечко ховалось
В веселих хмарах весняних.
Гостей закованих своїх
Сердешним чаєм напували
І часових перемінляли,
Синемундирих часових.
І до дверей, на ключ замкнутих,
І до решотки на вікні
Привик я трохи, і мені
Не жаль було давно одбутих,
Давно похованих, забутих,
Моїх кровавих тяжких сльоз.
А їх чимало розлилось
На марне поле. Хоч би рута,
А то нічого не зійшло!
І я згадав своє село.
Кого я там, коли покинув?
І батько й мати в домовині...
І жалем серце запеклось,
Що нікому мене згадати!

Дивлюсь – твоя, мій брате, мати,
Чорніше чорної землі,
Іде, з хреста неначе знята...
Молюся! Господи, молюсь!
Хвалить тебе не перестану!
Що я ні з ким не поділю
Мою тюрму, мої кайдани!

1847, мая 19 [С. – Петербург]

VIII

Садок вишневий коло хати,
Хрущі над вишнями гудуть.
Плугатарі з плугами йдуть,
Співають, ідучи, дівчата,
А матері вечерять ждуть.

Сем'я вечеря коло хати,
Вечірня зіронька встає.
Дочка вечерять подає,
А мати хоче научати,
Так соловейко не дає.

Поклала мати коло хати
Маленьких діточок своїх,
Сама заснула коло їх.
Затихло все, тільки дівчата
Та соловейко не затих.

[Між 19 і 30 травня 1847,
С. – Петербург]

IX

Рано-вранці новобранці
Виходили за село,

А за ними, молодими,
І дівча одно пішло.
Подибала стара мати
Доню в полі доганяти...
І догнала, привела;
Нарікала, говорила.
Поки в землю положила,
А сама в старці пішла.

Минули літа, а село
Не перемінилось.
Тільки пустка на край села
Набік похилилась.
Коло пустки на милиці
Москаль шкандибає.
На садочок позирає,
В пустку заглядає.
Марне, брате, не вигляне
Чорнобрива з хати.
Не покличе стара мати
Вечеряти в хату.
А колись... Давно колись-то!
Рушники вже ткались,
І хустина мережалась,
Шовком вишивалась.
Дунав жити, любитися
Та Бога хвалити!
А довелось... ні до кого
В світі прихилитись.
Сидить собі коло пустки,
Надворі смеркає.
А в вікно, неначе баба,
Сова виглядає.

[Між 19 і 30 травня 1847, С. – Петербург]

Х

В неволі тяжко, хоча й волі,
Сказать по правді, не було.

Та все-таки якось жилось.
Хоть на чужому, та на полі...
Тепер же злої тії долі,
Як бога, ждати довелось.
І жду її, і виглядаю,
Дурний свій розум проклинаю,
Що дався дурням одурить,
В калюжі волю утопить.
Холоне серце, як згадаю,
Що не в Україні поховують,
Що не в Україні буду жить,
Людей і Господа любить.

[Між 19 і 30 травня 1847, С. – Петербург]

XI

Косар

Понад полем іде,
Не покоси кладе,
Не покоси кладе – гори.
Стогне земля, стогне море,
Стогне та гуде!

Косаря уночі
Зострічають сичі.
Тне косар, не спочиває
Й ні на кого не вважає,
Хоч і не проси.

Не благай, не проси,
Не клепає коси.
Чи то пригород, чи город,
Мов бритвою, старий голить.
Усе, що даси.

Мужика, й шинкаря,
Й сироту-кобзаря.

Приспівує старий, косить,
Кладе горами покоси,
Не мина й царя.

І мене не мине,
На чужині зотне,
За решоткою задавить,
Хреста ніхто не поставить.
І не пом'яне.

[30 травня 1847,
С. – Петербург]

XII

Чи ми ще зійдемося знову?
Чи вже навіки розійшлись?
І слово правди і любові
В степи і дебрі рознесли!
Нехай і так. Не наша мати,
А довелося поважати.
То воля Господа. Годіть!
Смиріться, моліться Богу
І згадуйте один другого.
Свою Україну любіть,
Любіть її... Во время люте,
В остатню тяжкую минуту
За неї Господа моліть.

[Між 19 і 30 травня 1847, С. – Петербург]

* * *

Не спалося, а ніч, як море.
(Хоч діялось не восени,
Так у неволі.) до стіни
Не заговориш ні про горе,

Ни про младенческие сны.
Верчуся, світу дожидаю,
А за дверима про свое
Солдатське нежитіє
Два часові розмовляють.

1

Така ухабиста собой,
И меньше белой не дарила.
А барин бедненькой такой.
Меня-то, слышь, и подсмотрили,
Свезли в Калугу и забрили.
Так вот те случай-то какой!

2

А я... аж страшно, як згадаю.
Я сам пішов у москалі;
Таки ж у нашому селі
Назвав я дівчину... Вчащаю
І матір удову еднаю.
Так пан залятий не дає.
«Мала, – каже, – нехай дождуся».
І, знай, вчащаю до Ганнусі.
На той рік знову за свое;
Пішов я з матір'ю просити.
«Шкода, – каже, – і не проси.
П'ятсот, – каже, – коли даси,
Бери хоч зараз...» Що робити!
Головка бідна! Позичать?
Та хто таку позичить силу?
Пішов я, брате, зароблять.
І де вже ноги не носили,
Поки ті гроші заробив.
Я годів зо два проходив
По Чорноморії, по дону...
І подарунків накупив
Найдорогіших... От вертаюсь
В село до дівчини вночі —
Аж тільки мати на печі,

Та й та, сердешна, умирає,
А хата пустою гние.
Я викресав огню, до неї...
Од неї пахне вже землею,
Уже й мене не пізнає!
Я до попа та до сусіди,
Привів попа, та не застав —
Вона вже вмерла. Нема й сліду
Моеї Ганни. Я спитав
Таки сусіду про Ганнусю.
«Хіба ти й досі ще не знаєш?
Ганнуса на Сибір пішла.
До панича, бачиш, ходила,
Поки дитину привела
Та у криниці й затопила».
Неначе згага запекла.
Я ледве-ледве вийшов з хати,
Ще не світало. Я в палати
Пішов з ножем, не чув землі...
Аж панича вже одвезли
У школу в Київ. От як, брате!
Осталися і батько й мати,
А я пішов у москалі.
І досі страшно, як згадаю.
Хотів палати запалить
Або себе занапастить,
Та Бог помилював... А знаєш,
Його до нас перевели
Із армії чи що?

1

Так что же?
Ну, вот теперь и приколи.

2

Нехай собі. А Бог допоможе,
І так забудеться колись.
Вони ще довго говорили,
Я став перед світом дрімать,

І паничі мені приснились
І не дали, погані, спать.

[Між 19 і 30 травня 1847,
С. – Петербург]

Княжна

(Поема)

Зоре моя вечірняя,
Зійди над горою,
Поговорим тихесенько
В неволі з тобою.
Розкажи, як за горою
Сонечко сідає,
Як у Дніпра веселочка
Воду позичає.
Як широка сокорина
Віти розпустила...
А над самою водою
Верба похилилась;
Аж по воді розіслала
Зелені віти,
А на вітах гойдаються
Нехрещені діти.
Як у полі на могилі
Вовкулак ночує,
А сич в лісі та на стрісі
Недолю віщує.
Як сон-трава при долині
Вночі розцвітає...
А про людей... Та нехай ім.
Я їх, добрих, знаю.
Добре знаю. Зоре моя!
Мій друже єдиний!
І хто знає, що діється
В нас на Україні?
А я знаю. І розкажу

Тобі; й спать не ляжу.
А ти завтра тихесенько
Богові розкажеш.

Село! і серце одпочине:
Село на нашій Україні —
Неначе писанка, село.
Зеленим гаєм поросло.
Цвітуть сади, біліють хати,
А на горі стоять палати,
Неначе диво. А кругом
Широколистії тополі,
А там і ліс, і ліс, і поле,
І сині гори за Дніпром.
Сам Бог витає над селом.

Село! Село! Веселі хати!
Веселі здалека палати,
Бодай ви терном поросли!
Щоб люди й сліду не найшли,
Щоб і не знали, де й шукати.
В тому Господньому селі,
На нашій славній Україні,
Не знаю, де вони взялись, —
Приблуда князь. Була й княгиня.
Ще молоді собі були,
Жили самі. Були багаті,
Високі на горі палати,
Чималий у яру ставок,
Зелений по горі садок,
І верби, і тополі,
І вітряки на полі,
І долом геть собі село
Понад водою простяглося.

Колись там весело було.
Бувало, літом і зимою
Музика тне, вино рікою
Гостей неситих налива...
А князь аж синій похожає,
Та сам несмілих наливає,
Та ще й покрикує «віват!».
Гуляє князь, гуляють гості;

І покотились на помості...
А завтра знову ожива,
І знову п'є, і знов гуляє,
І так за днями день минає,
Мужицькі душі аж пищать.
Судовики благають Бога...
П'яниці, знай собі, кричать:
— І патріот! і брат убогих!
Наш славний князь! Віват! Віват! —
А патріот, убогих брат...
Дочку й теличку однімає
У мужика... І Бог не знає,
А може, й знає, та мовчить.
Княгиня взаперті сидить.
Її і в сіни не пускає
Убогих брат. А що ж робить?
Сама втекла і повінчалась,
І батько й мати не пускали,
Казали: вгору не залазь.
Так ні, за князя. От і князь!
От і пишайсь тепер, княгине!
Загинеш, серденько, загинеш,
Мов ряст весною уночі.
Засхнеш, не знатимеш нічого,
Не знатимеш, як хвалять Бога,
Як люде люблять, живучи.
А жить так, Господи, хотілось!
Хотілось любити,
Хоть годочок, хоть часочок
На світ подивитись.
Не довелось, а все було,
Всього понадбала
Стара мати. Саму тебе
Мов намалювала,
Хоч молись перед тобою,
Мов перед святою...
Красо моя молодая,
Горенько з тобою!
Жить би, жить та славить Бога
І добро творити,
Та Божою красою
Людей веселити.
Так же ні. А молодії

Та карії очі
Щоб марніли в самотині...
Може, Бог так хоче?
Боже! Боже! даеш волю
І розум на світі,
Красу даеш, серце чисте...
Та не даеш жити.
Не даеш на рай веселий,
На світ твій великий
Надивитись, намолитись
І заснуть навіки.

Невесело на світі жить,
Коли нема кого любить.
Отак і їй, одній-єдиній,
Ще молодій своїй княгині,
Красу і серце засушить
І марне згинуть в самотині.
Аж страшно!.. А вона молилась
І жить у Господа просилась,
Бо буде вже кого любить.
Вона вже матір'ю ходила,
Уже пишалась і любила
Свое дитя. І дав дожить
Господь їй радості на світі.
Узріть його, поціловать
Свое єдине дитя,
І перший крик його почути...
Ох, діти! діти! діти!
Велика Божа благодать!
Сльози висохли, пропали,
Сонце просіяло.
І княгиня з дитиною
Не тією стала.
Ніби на світ народилась —
Гралась, веселилась...
І княжні своїй маленькій
Сорочечки шила.
І маленькі рукавчата
Шовком вишивала,
І купала, й колихала,
Сама й годувала.
Бо княгині тільки вміють

Привести дитину.
А годувать та доглядать
Не вміють княгині.
А потім оха: – Забуває
Мене мій Поль або Філат! —
За що ж воно тебе згадає?
За те, хіба, що привела?
А моя свою дитину
Сама доглядала.
А п'яного свого князя
І не допускала.
Мов яблучко у садочку,
Кохалась дитина.
І говорить уже стало,
І вчила княгиня
Тільки «мамо» вимовляти,
А «тато» не вчила...
І книжечок з кунштиками
В Ромні накупила.
Забавляла, розмовляла,
І Богу молитись,
І азбуку по кунштиках
Заходила вчити.
І що Божий день купала,
Рано спати клала
І пилиночки на неї
Впасти не давала.
І всю ніченьку над нею
Витала, не спала.
Надивлялась, любувалась
Княжною своєю...
І жениха їй еднала,
І раділа з нею,
І плакала; довгі коси
Уже розплітала
І, лишенько, свого князя
П'яного згадала —
У мундирі. Та й закрила
Заплакані очі.
А дитині ніби сниться,
Мов вимовить хоче:
– Не плач, мамо, не розплітай
Мої довгі коси —

Посічуться... – Що день Божий
Радості приносить
Своїй матері щасливій
Дочка уродлива.
Мов тополя, виростає
Світові на диво.
Виростає... Та недовго
Буде веселити
Свою матір. Бог карає
Княгиню на світі...
А за віщо? Чудно людям,
Бо люде не знають,
Чому добре умирає,
Злее оживає.
Занедужала княгиня,
І князь схаменувся.
За бабами-знахурками
По селах метнувся.
Наїхали... Заходились.
Лічили, лічили...
Поки її, безталанну,
В труну положили.

Не стало на селі княгині,
І гусли знову загули.
А сирота її в селі,
Її єдина дитина!
Мов одірвалось од гіллі,
Ненагодоване і босе,
Сорочечку до зносу носить.
Спеклося, бідне, на жару.
Лопуцьки їсть, ставочки гатить
В калюжах з дітьми у яру.
Умийся, серденько! Бо мати
Он дивиться й не пізнає
Межи дітьми дитя своє.
І думає: тебе не стало...
Умийся, серце, щоб пізнала
Тебе, єдиную свою...
І Господа б благословляла
За долю добрую твою.
Умилася. А добрі люде
Прибрали, в Київ одвезли

У інститут. А там що буде,
Побачим. Гусла загули,
Гуляє князь, гуляють гості,
Ревуть палати на помості,
А голод стогне на селі.

І стогне він, стогне по всій Україні.
Кара Господева. Тисячами гинуть
Голоднії люде. А скирти гниють.
А пани й полову жидам продають.
Та голоду раді, та Бога благають,
Щоб ще хоч годочок хлібець не рожав.
Тойді б і в Парижі, і іному краї
Наш брат хуторянин себе показав.
А Бог куняє. Бо се було б диво,
Щоб чути і бачить – і не покарать.
Або вже аж надто долготерпеливий...

Минають літа; люде гинуть,
Лютує голод в Україні,
Лютує в княжому селі.
Скирти вже княжі погнили.
А він байдуже – п'є, гуляє
Та жида з грішми виглядає.
Нема жидка... Хліби зійшли,
Радіють люде, Бога просять...
Аж ось із Києва привозять
Княжну. Мов сонечко зійшло
Над обікраденим селом.

Чорнобрива, кароока,
Вилитая мати.
Тільки смутна, невесела...
Чого б сумувати?
Або, може, вже такою
Воно й уродилось?
Або, може, молодее
Чи не полюбило
Кого-небудь? Ні, нікого.
Весела гуляла,
Мов ласочка з кубелечка,
На світ виглядала
З того Києва. Аж поки

Побачила села
Знівечені. З того часу
Стала невесела.

Мов сизая голубонька,
Село облетіла.
У всіх була, всіх бачила,
Всі повеселіли.
Там словами привітала,
Там нагодувала...
Що день Божий обходила
Село. Помагала
Усякому. А сироти
До неї в покої
Приходили. І матір'ю
Своею святою
Її звали. І все село
За неї молилось...
А тим часом жиди в селі
З грішми появились.
Радіє князь, запродує
З половою жито.
І молотить вигання
Людей недобитих.
Змолотили, нівроку ім,
За одну годину
І з клунею провіяли...
Князь і не спочинув,
На могорич закликає,
Та п'є, та гуляє
Аж у гаї... Бо в покоях
Дочка спочиває.

Гармидер, галас, гам у гаї,
Срамотні співи. Аж лящить
Жіночий регот. Завиває,
Реве хазяїн: – Будем пить,
Аж поки наша доня спить.

А доня взаперті сидить
В своєму сумному покої
І дивиться, як над горою
Червоний місяць аж горить,

З-за хмари тихо виступає.
І ніби гори оживають.
дуби з діброви, мов дива,
У поле тихо одхожають.
І пугач пуга, і сова
З-під стріхи в поле вилітає,
А жаби крякають, гудуть.
дивіться, очі молодії,
Як зорі Божії встають,
Як сходить місяць, червоніє...
Дивіться, поки вас гріє,
А зорі спати не дають.
Головою молодю
На руки схилилась,
До півночі невесела
На зорі дивилась
Княжна моя. дивилася...
Та й плакати стала.
Може, серце яке лихо
Тихо прошептало?
Та байдуже. Поплакала
Трошки, усміхнулась,
Помолилась та й спать лягла.
І тихо заснула.

В гаю все покотом лежало —
Пляшки і гості, де що впало,
Там і осталося. Сам не впав,
Остатню каплю допивав.
Та й ту допив. Встає, не пада,
Іде в покої... Скверний гаде!
Куда ти лізеш? Схаменись!
Не схаменувся, ключ виймає,
Прийшов, і двері одмикає,
І лізе до дочки?. Прокинься!
Прокинься, чистая! Схопись,
Убий гадюку, покусав!
Убий, і Бог не покарає!
Як тая Ченчіо колись
Убила батька кардинала
І Саваофа не злякалась.
Ні, не прокинулася, спить,
А Бог хоч бачить, та мовчить,

Гріхам великим потурає.
Не чуть нічого. Час минає.
А потім крик, а потім гвалт,
І плач почули із палат —
Почули сови. Потім знову
Не чуть нічого. І в той час
Скирти і клуня зайнялись,
І зорі зникли. Хоч би слово,
Хоч би де голос обізвавсь.
Пани в гаю не ворушились,
А люде збіглись та дивились,
Як дим до неба підіймавсь.

Прокинулись вранці гості.
Аж бачать, що лихо,
Покинули свого князя
Та любо та тихо.
Так і ми його покинем,
Так і Бог покине.
Тебе тільки не покине
Лихая година,
Княжно моя безталанна,
Знівечений цвіте.
Ти ще будеш покутовать
Гріхи на сім світі,
Гріхи батькові. О доле!
Лукавая доле!
Покинь її хоть на старість,
Хоть на чужім полі
На безлюдді. Не покинеш,
Поведеш до краю,
До самої домовини,
Сама й поховаєш.

В селі не бачили й не чули,
Де вона поділась.
Думали, на пожарищі
Небога згоріла.

Стоїть село. Невесело
На горі палати
Почорніли. Князь хиріє,
Нездужає встати,

А підвести нема кому,
Ніхто й не загляне
До грішного болящого
В будинки погані.
Люде трохи очуняли,
Господа благають,
Щоб княжна до їх вернулась.
А її немає
І не буде вже, святої...
Де ж вона поділась?
У Києві пресвятому
В черниці постриглась.
Родилась на світ жить, любить,
Сіять Господньою красою,
Витать над грішними святою
І всякому добро творить.
А сталось ось як. У черницях
Занапастилося добро...

Блукаючи по Україні,
Прибивсь якось і в Чигирин,
І в монастир отой дівочий,
Що за пісками на болоті
У лозах самотний стоїть.
Отам мені і розказала
Стара черниця новину?
Що в монастир до їх зайшла
Княжна якась із-за Дніпра
Позаторік. Одпочивала,
Та й Богу душу оддала...
«Вона була ще молодою
І прехорошая собою.
На сонці дуже запеклась,
Та й занедужала. лежала
Недовго щось, седмиці з три,
І все до крхти розказала...
Мені і Ксенії-сестрі.
І вмерла в нас. І де ходила,
В яких-то праведних містах!
А в нас, сердешна, опочила.
Оце її свята могила...
Ще не поставили хреста».

[Друга половина 1847,
Орська кріпость]

N. N

Сонце заходить, гори чорніють,
Пташечка тихне, поле німіє.
Радіють люде, що одпочинуть,
А я дивлюся... і серцем лину
В темний садочок на Україну.
Лину я, лину, думу гадаю,
І ніби серце одпочиває.
Чорніє поле, і гай, і гори,
На синє небо виходить зоря.
Ой зоре! зоре! – і сльози кануть.
Чи ти зійшла вже і на Україні?
Чи очі карі тебе шукають
На небі синім? Чи забувають?
Коли забули, бодай заснули,
Про мою доленьку щоб і не чули.

[Друга половина 1847, Орська кріпость]

N. N

Мені тринадцятий минало.
Я пас ягнята за селом.
Чи то так сонечко сіяло,
Чи так мені чого було?
Мені так любо, любо стало,
Неначе в Бога..
Уже прокликали до паю,
А я собі у бур'яні
Молюся Богу... І не знаю,
Чого маленькому мені
Тойді так приязно молилось,
Чого так весело було.

Господне небо, і село,
Ягня, здається, веселилось!
І сонце гріло, не пекло!
Та недовго сонце гріло,
Недовго молилось...
Запекло, почервоніло
І рай запалило.
Мов прокинувся, дивлюся:
Село почорніло,
Боже небо голубее
І те помарніло.
Поглянув я на ягнята —
Не мої ягнята!
Обернувся я на хати —
Нема в мене хати!
Не дав мені Бог нічого!..
І хлинули сльози,
Тяжкі сльози!.. А дівчина
При самій дорозі
Недалеко коло мене
Плоскінь вибирала,
Та й почула, що я плачу.
Прийшла, привітала,
Утирала мої сльози
І поцілувала...
Неначе сонце засіяло,
Неначе все на світі стало
Мое... лани, гаї, сади!..
І ми, жартуючи, погнали
Чужі ягнята до води.
Бридня!.. а й досі, як згадаю,
То серце плаче та болить,
Чому Господь не дав дожить
Малого віку у тім раю.
Умер би, орючи на ниві,
Нічого б на світі не знав.
Не був би в світі юродивим.
Людей і [Бога] не прокляв!

[Друга половина 1847, Орська кріпость]

* * *

Не гріє сонце на чужині,
А дома надто вже пекло.
Мені невесело було
Й на нашій славній Україні.
Ніхто любив мене, вітав,
І я хилився ні до кого,
Блукав собі, молився Богу
Та люте панство проклинав.
І згадував літа лихії,
Погані, давнії літа,
Тойді повісили Христа,
Й тепер не втік би син Марії!
Нігде невесело мені,
Та, мабуть, весело й не буде
І на Украй[ні], добрі люде,
Отже таки й на чужині.
Хотілося б... та й то для того,
Щоб не робили москалі
Труни із дерева чужого,
Або хоч крихотку землі
Із-за Дніпра мого святого
Святії вітри принесли,
Та й більш нічого. Так-то, люде,
Хотілося б. Та що й гадать...
Нащо вже й Бога турбовать,
Коли по-нашому не буде.

[Друга половина 1847,
Орська кріпость]

Сон

Гори мої високії,
Не так і високі,
Як хороші, хорошії,
Блакитні здалека.
З Переяслава старого,

З Виблої могили,
Ще старішої... мов ті хмари,
Що за Дніпром сіли.
Іду я тихою ходою,
Дивлюсь – аж он передо мною
Неначе ди?ва виринають,
Із хмари тихо виступають
Обрив високий, гай, байрак;
Хатки біленькі виглядають,
Мов діти в білих сорочках
У піжмурки в яру гуляють,
А долі сивий наш козак
Дніпро з лугами виграває.
А онде, онде за Дніпром
На при?горі, ніби капличка,
Козацька церква невеличка
Стоїть з похиленим хрестом.
Давно стоїть, виглядає
Запорожця з лугу...
З Дніпром своїм розмовляє,
Розважає ту?гу.
Оболонками старими,
Мов мертвець очима
Зеленими, позирає
На світ з домовини.
Може, чаеш оновлення?
Не жди тії слави!
Твої люде окрадені,
А панам лукавим...
Нащо здалась козацькая
Великая слава?!..
І Трахтемиров геть горою
Нечепурні свої хатки
Розкидав з долею лихою,
Мов п'яний старець торбинки.
А он старе Монастирище,
Колись козацьке село,
Чи те воно тойді було?..
Та все пішло ц[арям] на грище:
І Запорожжя, і село...
І монастир святий, скарбниця, —
Все, все неситі рознесли!..
А ви? ви, гори, оддали!!..

Бодай ніколи не дивиться
На вас, проклятіі!! Ні, ні...
Не ви прокляті... а гетьмани,
Усобники, ляхи погані!!..
Простіть, високіі, мені!
Високіі! і голубіі!
Найкращі в світі! найсвятіі!
Простіть!.. Я Богу помолюсь...
Я так іі, я так люблю
Мою Україну убогу,
Що проклену святого Бога,
За неї душу погублю!

Над Трахтемировим високо
На кручі, ніби сирота
Прийшла топитися... в глибокім,
В Дніпрі широкому... отак
Стоїть одним-одна хатина...
З хатини видно Україну
І всю Гетьманщину кругом.
Під хатою дідусь сивенький
Сидить, а сонечко низенько
Уже спустилось над Дніпром.
Сидить, і дивиться, і дума,
А сльози капають... «Гай-гай!.. —
Старий промовив. — Недоуми!
Занапали Божий рай!..
Гетьманщина!!..» І думнее
Чоло похмаріло...
Мабуть, щось тяжке, тяжке
Вимовить хотілось.
Та не вимовив...

.....

«Блукав я по світу чимало,
Носив і свиту і жупан...
Нащо вже лихо за Уралом
Отим киргизам, отже, й там,
Єй же богу, лучше жити,
Ніж нам на Україні.
А може, тим, що киргизи
Ще не християни?..

Наробив ти, Христе, лиха!
А переіначив?!
Людей Божих?! Котилися
І наші козачі
дурні голови за правду,
За віру Христову,
Упивались і чужої
І своєї крові!..
А получшали?.. ба де то!
Ще гіршими стали,
Без ножа і автодафе людей закували
Та й мордують... Ой, ой, пани,
Пани-християне!..»
Затих мій сивий, битий тугою,
Поник старою буй-головою.
Вечерне сонечко гай золотило,
Дніпро і поле золотом крило,
Собор Мазепин сяє, біліє,
Батька Богдана могила мріє,
Київським шляхом верби похилі
Трибратні давні могили вкрили.
З Трубайлом Альта меж осокою
Зійшлись, з'єднались, мов брат з сестрою.
І все те, все те радує очі,
А серце плаче, глянуть не хоче!

Попрощалось ясне сонце
З чорною землею,
Виступає круглий місяць
З сестрою зорею,
Виступають із-за хмари,
Хмари звеселіли...
А старий мій подивився,
Сльози покотились...
«Молюсь тобі, Боже милий,
Господи великий!
Що не дав мені загинуть,
Небесний Владико.
Що дав мені добру силу
Пересилить горе
І привів мене, старого,
На ці святі гори
Одинокий вік дожити,

Тебе восхвалити,
І Твоею красою
Серце веселити...
І поховать побитее
Гріхами людськими
На горах оцих високих
І витать над ними...»
Утер сльози нехолодні,
Хоч не молодії...
І згадував літа свої
Давнії, благії...
Де, як, коли і що робилось?
Було що справді, а що снилось,
Які моря перепливав!..
І темний гайок зелененький,
І чорнобривка молоденька,
І місяць з зорями сіяв,
І соловейко на калині
То затихав, то щебетав,
Святого Бога вихваляв;
І все то, все то в Україні!..
І усміхнувся сивий дід...
Бо, може, нігде правди діть,
Було таке, що й женихались,
Та розійшлися, не побрались,
Покинула самого жить,
В хатині віку доживати!..
Старий мій знову зажурився,
Ходив довгенько коло хати,
А потім Богу помоливсь,
Пішов у хату ночувати.
А місяць хмарою повивсь.

Отакий-то на чужині
Сон мені приснився!
Ніби знову я на волю,
На світ народився.
Дай же, Боже, коли-небудь,
Хоч на старість, стати
На тих горах окрадених
У маленькій хаті.
Хоча серце замучене,
Поточене горем,

Принести і положити
На Дніпрових горах.

[Друга половина 1847, Орська кріпость]

Іржавець

Наробили колись шведи
Великої слави,
Утікали з Мазепою
В Бендери з Полтави.
А за ними й Гордієнко...
Нарадила мати,
Як пшениченьку пожати,
Полтаву достати.
Ой пожали б, якби були
Одностайне стали
Та з фастовським полковником
Гетьмана едали.
Не стрімили б списи в стрісі
У Петра у свата.
Не втікали б із Хортиці
Славні небожата,
Не спиняв би їх прилуцький
Полковник поганий...
Не плакала б Матер Божа
В Криму за Україну.
Як мандрували день і ніч,
Як покидали запорожці
Великий луг і матір Січ,
Взяли з собою Матер Божу,
А більш нічого не взяли,
І в Крим до хана понесли
На нове горе-Запорожжя.
Заступила чорна хмара
Та білу хмару.
Опанував запорожцем
Поганий татарин.
Хоч позволив хан на пісках
Новим кошем стати,

Та наказав запорожцям
Церкву будувати.
У наметі поставили
Образ Пресвятої
І крадькома молилися...

Боже мій з тобою!
Мій краю прекрасний, розкошний, багатий!
Хто тебе не мучив? Якби розказать
Про якого-небудь одного магната
Історію-правду, то перелякать
Саме б пекло можна. А данта старого
Полупанком нашим можна здивувать.
І все то те лихо, все, кажуть, од Бога!
Чи вже ж йому любо людей мордувать?
А надто сердешну мою Україну.
Що вона зробила? За що вона гине?
За що її діти в кайданах мовчать?

Розказали кобзарі нам
Про війни і чвари,
Про тяжкеє лихоліття...
Про лютії кари,
Що ляхи нам завдавали —
Про все розказали.
Що ж діялось по шведчині!
То й вони злякались!
Оніміли з переляку
Сліпі небораки.
Отак її воеводи,
Петрові собаки,
Рвали, гризли... І здалека
Запорожці чули,
Як дзвонили у Глухові,
З гармати ревнули.
Як погнали на болото
Город будувати.
Як плакала за дітками
Старенькая мати.
Як діточки на Орелі
Лінію копали
І як у тій Фінляндії
В снігу пропадали.

Чули, чули запорожці
З далекого Криму,
Що канає Гетьманщина,
Неповинно гине.
Чули, чули небожата,
Чули, та мовчали.
Бо їм добре на чужині
Мурзи завдавали.
Мордувались сіромахи,
Плакали, і з ними
Заплакала Матер Божа
Сльозами святими,
Заплакала милосерда,
Неначе за сином.
І Бог зглянувсь на ті сльози,
Пречистії сльози!
Побив Петра, побив ката
На наглій дорозі.
Вернулися запорожці,
Принесли з собою
В Гетьманщину той чудовний
Образ Пресвятої.
Поставили в Іржавиці
В мурованім храмі.
Отам вона й досі плаче
Та за козаками.

[Друга половина 1847,
Орська кріпость]

N. N

О думи мої! о славо злая!
За тебе марно я в чужому краю
Караюсь, мучуся... але не каюсь!..
Люблю, як щиру, вірну дружину,
Як безталанну свою Україну!
Роби, що хочеш, з темним зо мною,
Тільки не кидай, в пекло з тобою
Пошкандибаю...

.....

Ти привітала
Нерона лютого, Сарданапала,
Ірода, Каїна, Христа, Сократа,
О непотребная! Кесаря-ката
І грека доброго ти полюбила
Однаковісінько!.. бо заплатили.
А я, убогий, що принесу я?
За що сірому ти поцілуеш?
За пісню-думу?.. Ой гаю, гаю,
Й не такі, як я, дармо співають.
І чудно й нудно, як поміркую,
Що часто котяться голови буї
За тее диво! мов пси, гризуться
Брати з братами, й не схаменуться.
А тее диво, всіми кохане:
У шинку покритка, а люде п'яні!

[Друга половина 1847,
Орська кріпость]

Полякам

Ще як були ми козаками,
А унії не чуть було,
Отам-то весело жилось!
Братались з вольними ляхами,
Пишались вольними степами,
В садах кохалися, цвіли,
Неначе лілії, дівчата.
Пишалася синами мати,
Синами вольними... Росли,
Росли сини і веселили
Старії скорбнії літа...
Аж поки іменем Христа
Прийшли ксьондзи і запалили
Наш тихий рай. І розлили
Широке море сльоз і крові,

А сирот іменем Христовим
Замордували, розп'яли...
Поникли голови козачі,
Неначе стоптана трава,
Україна плаче, стогне-плаче!
За головою голова
Додолу пада. Кат лютує,
А ксьондз скаженим язиком
Кричить: «Te Deum! алілуя!..»

Отак-то, ляше, друже, брате!
Неситії ксьондзи, магнати
Нас порізнили, розвели,
А ми б і досі так жили.
Подай же руку козакові
І серце чистее подай!
І знову іменем Христовим
Ми оновим наш тихий рай.

[Після 22 червня 1847,
Орська кріпость – 1850, Оренбург]

Чернець

У Києві на Подолі
Було колись... і ніколи
Не вернеться, що діялось,
Не вернеться сподіване,
Не вернеться... А я, брате,
Таки буду сподіватись,
Таки буду виглядати,
Жалю серцю завдавати.

У Києві на Подолі
Братерська наша воля
Без холопа і без пана,
Сама собі у жупані
Розвернулася весела,
Аksamитом шляхи стеле,
А едвабном застилає

І нікому не звертає.

У Києві на Подолі
Козаки гуляють.
Як ту воду, цебром-відром
Вино розливають.
Льохи, шинки з шинкарками.
З винами, медами
Закупили запорожці
Та й тнуть коряками.
А музика реве, грає,
Людей звеселяє.
А із Братства те бурсацтво
Мовчки виглядає.
Нема голій школі волі,
А то б догодила...
Кого ж то там з музикою
Люде обступили?

В червоних штанях аксамитних
Матнею улицю мете.
Іде козак. – Ох, літа! літа!
Що ви творите? – На тоте ж

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию
(http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=19436297&lfm=362673004) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.